fVIi.kh

2

uoxgoue

'ग्रह' एकः संस्कृतशब्दः यस्य अर्थः–करणं, बन्धनं, धरणमादयः। धरणस्य अर्थः – मातरि भूमौ विचरणशीलान् सर्वान् सजीवजीवान् देवत्वप्रभाभे संरक्षणम्। ज्योतिषानुसारं नवग्रहः अपि इत्थमेव प्रभावपूर्णाः। केषञ्चित् मतानुसारं ग्रहः प्रभावं जनयति। प्रभावोऽयं सजीवव्यक्तीणां व्यवहारे कार्मिकं प्रभावं रचयति। केचितु ज्योतिषाचार्याः मन्यन्ते यत् इमे उर्जापिण्डाः भूमौ उष्यमाणान् सर्वान् सजीवजीवन् प्रभावयन्ति।

प्रत्येकस्य ग्रहस्य स्वीयभूर्जास्तरं भवति।

सर्वेषु नवग्रहेषु एकमन्तर्सम्बन्धं गतिश्च भवति। इयं गतिः राशीणां निश्चितताराणां पृष्ठभूम्यनुसारं भवति। अस्यां मुख्यग्रहाः भवन्ति–मगलः, बुधः, बृहस्पतिः, शुक्र, शनिः इति। ऐषाभाकाशस्थितिं च । अनेन सह एव राहुः (उत्तरी–आरोहीचन्द्रस्थितिः वा) केतुः (दक्षिणी अवरोही–चन्द्रस्थितिः वा) अपि सम्मिलितौ भवतः। (आरोहीचन्द्रस्थितिः – ascending lunar mode) (अवरोही चन्द्रस्थितिः – descending lunar mode)

परम्परागत ज्योतिषाचार्याः नवग्रहणां मुख्यविद्वासः। अनेकाः पुरूषाः ज्योतिषाचार्यस्य स्वीयं समस्यां नीत्वा गच्छन्ति । आसामुपायरूपत्वेन विविधाः रीतिक्रियाः कुर्वन्ति। इमे सर्वे उपायाः नवग्रहाणां पूजया सह सम्बद्धाः सन्ति यतोहि तेषां प्रभावं निरस्त भवेत्।

mÌs';kfu

प्रस्तुतपाठं पठित्वा भवन्तः

- नवग्रहवनस्य महत्त्वं वर्णयितुमर्हन्ति ;
- नवग्रहवनस्य लाभाणां सूचीं स्रष्टं शक्ष्यन्ति ;
- नवग्रहवनस्य वृक्षाणां नामानि ज्ञास्यन्ति ;
- तेषामाविर्भावस्य दिशां प्रतिनिधिग्रहं च ज्ञास्यन्ति ;
- नवग्रहवनस्य वृक्षाणाम् औषधीय गुणान् वर्णयितम् अर्हन्ति।

2-1 uoxgouL; egÙoe~ &

अस्माकं पूर्वजैः वनाणां वृक्षवाटिकायाः च सम्प्रत्ययः स्वीकृतः ते वृक्ष्वाटिकायाः चर्चामपि कुर्वान्ति। एतस्मात् कारणात् एव ते प्राचीनकाले दूर्लऔषधीयवृक्षाणां रक्षां कर्तुमर्हन्ति स्म। अस्माकं संस्कृतौ चन्द्रस्य तारणां नदीनां वृक्षादीणां अर्चनायाः विशेषं महत्त्वं वर्तते। औषधीयवृक्षाणां संरक्षणस्य विविधा ग्रन्थाः उपलब्धाः सन्ति। ऐषामाधारे नक्षत्रवनस्य रचना कृता अस्ति । ऐषु वनेषु औषधीयवृक्षाः पुष्प–फलवृक्षाणां वाटिका च भवन्ति।

यथा वयं जानीमः यत् वास्तुशास्त्रं भवननिर्माणे, नगरनियोजने, मन्दिरयोजनानिर्माण वा महत्त्वपूर्णां भूमिकां धरति। अनेन प्रकारेण नवग्रहवनमपि वास्तुशास्त्रस्य महत्त्वपूर्णः सम्प्रत्ययः वर्तने। नवग्रहवनस्याभिप्रायोऽस्ति यत् नवग्रहाणां वाटिका। प्रत्येकस्य ग्रहस्य प्रतिनिधित्वं तस्य वृक्षाः यवसाः गुल्मादयः कुर्वन्ति । ऐषु नवग्रहाणां शक्तिः सम्मिलिता भवति। इमे वृक्षवनस्पत्यादयः नवग्रहाणां विशिष्टदिशायां वर्धन्ते येन ऐषामधिको लाभः स्यात् । एकस्मिन् विशिष्टस्थाने दिशायां च वर्धनस्य कारणात् ते अस्मान् नकारात्मकत्वात् रक्षन्ति।

uoxgoue

d{kk & ^

fVIi.kh

मन्यतेऽयं यत् इदं नकारात्मकत्वम् अस्माकं कुण्डल्यां ग्रहेषु दृश्यते। असय कारण। विशेषग्रहाः भवन्ति। ऐषां प्रमाणाणां क्षीणत्वमेव एकमात्रलक्ष्यं भवति। अस्मान् धनधान्यं सुस्वास्थ्यं सुरक्षां च ददाति सुदिशायां शुभकार्येषु प्रेरयन्ति च।

2-2 uoxgouL; ykHkk% &

यदि नवग्रहाणां वर्धनं भवेत् तु अयं शक्तेः महत्त्वपूर्णं स्रोतं वर्तते। इये वृक्षाः भिन्नग्रहाणां प्रतिनिधित्वं कुर्वान्ति अतः नवग्रहशक्तिः इत्युच्यते।

1. नवग्रहवनस्य प्रयोगं नवग्रहशक्त्यर्थं क्रियते।
2. नवग्रहवनानि नवग्रहाणां नकारात्मकत्वं वास्तुशास्त्रसाहश्येन अपसारयति।
3. इदं वास्तुशक्तिं ददाति अस्मिन् वृक्षान् वर्धयित्वा वास्तुदोषाः विरूद्धन्ते।
4. इदं व्यक्तिं स्वास्थ्यं धन–धान्यञ्च ददाति।
5. नवग्रहवनं बहुरोगेश्यः रक्षति।
6. नवग्रहवनं वस्तुं नूतनदिशां दर्शयति।
7. सुक्षमये सुदिशायां वर्धनेन इमे वृक्षाः दिव्यशक्तिं स्वं प्रति लोभयन्ति।

ikBxrk% ç'uk% 2-1

रिक्तस्थनानि पूरयेत्

1. ज्योतिषचार्याः मन्यन्से यत् .... प्रभावः उर्जापिण्डे आगच्छति।
2. प्रत्येकस्य ग्रहस्य एकः विशिष्टः .... गुणं स्वीयेन सह धरति।
3. नवग्रहवनस्य प्रयोगः नवग्रहाणां .... क्रियते।
4. नवग्रहवनानि नवग्रहाणां दुष्प्रभावात् रक्षितुं .... प्रयोगं करोति।
5. नवग्रहवृक्षाः विशिष्टस्थाने विशिष्टदिशायां च भवन्ति।

fVIi.kh

2-3 uoxgouL; o{kk rRlEc)k xgk fn'kk p

इमे नववृक्षाः वनस्पतिवृक्षाणां यवसां गुल्माणां च मिश्रणं वर्तते। इमान् दिशानुसारं वर्धन्ते। अधोलिखितसूच्यां नवग्रहस्य वृक्षाणां नामानि, तत्सम्बद्धग्रहाः तत्वर्धनाय क्षेत्रं निर्दिष्टम् –

- श्वेतार्कः – अयं सूर्यस्य प्रतिनिधिः अस्ति। मध्ये केन्द्रे वा वर्ध्यते।
- पलाशः – अयं चन्द्रस्य प्रतिनिधिः अस्ति। दक्षिणी–पूर्वीदिशायां वा वर्ध्यते।
- कधीरा नालासान्द्रा वा – मंगलस्य प्रतिनिधित्वं क्रियमाणं वृक्षमिमं दक्षिणदिशायामुप्यते।
- अपामार्गः – बुधस्य प्रतिनिधिः, उत्तरीदिशायां विशेप्यते।
- पीपलः अश्वत्थः वा – बृहस्पतेः प्रतिनिधिः अस्ति पूर्वदिशायां वर्ध्यते।
- अंजीरः – शुक्रस्य प्रतिनिधिः अस्ति आग्नेयदिशायां विशेप्यते।
- समी खारी वा – शनेः प्रतिनिधित्वं करोति पश्चिमदिशायां विशेप्यते।
- ध्रुवः – अयं राहोः प्रतिनिधिः अस्ति पश्चिमदिशायां वर्धनीयम्
- डाबडार्कः – अयं केतोः ड्रेगनपुच्छस्य वा प्रतिनिधिः अस्ति उत्तरपश्चिमदिशायाम् आरोपणीयम्। गाया जाता है।

uoxgoue~

2-4 uoxgouL; o{kk.kkvk"k/kh;rRo%

d{kk & ^

fVIi.kh

औषधीयवनाणां व्याख्या तेषां विरोपणस्य विधिविधायकेषु ग्रन्थेषु आधारिता वर्तते। वयं जानीमः यत् नवग्रहवनस्य वृक्षेषु औषधीयगुणाः वर्तन्ते। मुख्यतः आयुर्वेदे ऐषां प्रयोगअस्ति। आगच्छ, ऐषां केषाञ्चित् गुणाणां विषये अध्येतव्यम्।

चित्र 2.1 नवग्रह वन के पौधे

1- ihiy% v'oLFk ok

पीपलस्य वृक्षस्य मुख्यस्वास्थ्य लाभाः सन्ति–

- ज्वरम्
- कस
- नेत्रदोष
- मुखस्य दन्ताणां वा स्वास्थ्यस्य कृते
- नासिकायाः रक्तस्रावः
- पीतदोषः
- कोष्ठवद्धता
- रोगाः
- अपचः
- मधुमेहः

2- vtthj^

अस्य लाभाः अधोलिखिताः –

- कास
- चिन्ता अवसादञ्च
- रक्ताल्पता
- कैंसर
- मधुमेह
- शोथ

3- /#o% &

'दूर्वा' इति यवसि अनेकाः षोषकतत्त्वाः सम्मिलिताः भवन्ति यथा – विटामिन ए, विटामिन सी, प्रोटीन, वसा, फाइबर, पोटेशियम, काबौहाइड्रैट, ऐसीडिक अम्लः, एल्कोलोइस आदयः। असय स्वास्थ्यः लाभाः निम्नलिखिताः –

- वायुविकारः अपचः च।
- प्रतिरोधक क्षमतायाः विकासः
- रक्ते शर्करायाः मात्रायाः नियन्त्रणम्।
- कोष्ठवहतायां लाभः ।
- पीनत्वे नियन्त्रणम्।
- रक्तशोधनम्।
- दन्तपालेः रक्तस्रावं रूणद्धि। नेत्रस्य संक्रमणं स्णद्धि।
- Polycystic ovarian syndrome इति रोगात् मानसिकरोगेभ्यः च निवर्तयति।

4- 'or&vd%

- मधुमेहस्य नियन्त्रणम्।
- शोधनियन्त्रणम्।
- वमनम्।
- हृदयविकारः।

क्रियाकलाप 2.1

- कमपि आयुर्वेदाचार्यं मिलित्वा ऐषां वृक्षाणाऔषधीयगुणाणां दैनिकप्रयोगस्य च विषये ज्ञान लभेत्।

ikBxrk ç'uk 2-2

निम्नलिखितेषु वाक्येषु सत्यम् असत्यं चिहन्येत्।

1. श्वेतार्कः सूर्यस्य प्रतिनिधिः अस्ति।
2. पीपलः अश्वत्थः वा उत्तरदिशायां विशेप्यते।
3. अंजीरः पश्चिमदिशायां विशेप्यते।
4. पूर्वा (thatch grass) केतोः ड्रैगनपुच्छस्य वा प्रतिनिधिः अस्ति।
5. पलाशः गर्भनिरोधकः वर्तते।

HkoUr fd f'kf{kroUr

- नवग्रहवनस्य महत्त्वम्।
- नवग्रहवनस्य वृक्षाणां नामानि।
- नवग्रहवनस्य प्रत्येकस्य वृक्षस्य ग्रहस्य नाम।
- नवग्रहवनस्य प्रत्येकस्य वृक्षस्य दिशा स्थानञ्च।

uoxgoue~

- नवग्रहवनस्य केषाञ्चित् वृक्षाणाऔषधीयगुणाः ।

ikBkUrk% ç'uk%

1. नवग्रवहनस्य महत्त्वं संक्षेपेण लिखेतू।
2. भारतीयग्रन्थाणामाधारे नवग्रहवनाणां लाभान् वर्णयतु।
3. सरण्याः रूपे निम्नं ज्ञानं प्रदर्शयतु।
   i. नवग्रहवनस्य वृक्षाणां नामानिं
   ii. प्रत्येकस्य वृक्षस्य प्रतिनिधिः ग्रहः।
   iii. प्रत्येकस्य वृक्षस्य दिशा स्थानं च।
4. निम्नवृक्षाणाऔषधीयगुणाणां व्याख्यां कुर्यात्।
   i. श्वेत–अर्कः ।
   ii. पलाशः ।
   iii. पीपलः अश्वत्थः वां
   iv. अंजीरः ।
   v. दूर्वा

mÙkjekyk

2-1

1. ग्रहः
2. उर्जा

d{kk & ^

fVIi.kh

3. शक्तिः
4. वास्तु
5. वर्धन रोपणं वा

2-2

1. सत्यम् ।
2. सत्यम् ।
3. असत्यम् ।
4. सत्यम् ।
5. सत्यम् ।